

MEDRESETÜ'L-ISLÂH

(مدرسة الإصلاح)

Hindistan'ın Uttar Pradeş eyaletinde bir eğitim kurumu.

A'zamgarh şehrinin Sarâyımîr kasabasında Encümen-i Islâhu'l-müslimîn (1906) üyeleri tarafından 1908 yılında Medrese-i Islâhu'l-müslimîn adıyla kuruldu. İsmi 1909'da Medresetü'l-islâh oldu. Medresenin fikrî önderinin Şeyhülhind Mahmûd Hasan Diyûbendî'nin öğrencilerinden Asgar Hüseyin Dihlevî olduğu kaydedilmektedir (Kaur, s. 68). Encümen-i Islâhi'l-müslimîn'in kuruluş amacı İslâm toplumunu islah etmek, müslümanlar arasındaki ihtilâfları azaltmak, müslümanların dinî ve içtimâî meselelerini çözmektir. Programı da bu amaca yönelik olarak Şiblî Nu'mânî tarafından hazırlandı. A'zamgarh'taki Dârü'l-musannifin Şiblî Akademisi ile Medresetü'l-islâh arasında ilmî ve idarî bağ kurmayı amaçlayan Şiblî bu düşüncesini gerçekleştirme konusunda başarılı oldu ve ölümüne kadar devam eden bu birliktelik daha sonra da sürdürüldü.

Medresetü'l-islâh'ta Kur'an'ın tefsirine özel önem verilmiş, hadis ve fıkıh ikinci sırada yer almıştır. Geleneksel medrese eğitiminde okutulan bazı mantık ve felsefe kitapları müfredattan çıkarılmış, onun yerine Arap dili ve edebiyatı eğitimine ağırlık verilmiş, müsbet ilimlere dair derslerin yanı sıra İngilizce ve Hintçe de müfredata konulmuştur. Medresede İngilizce eğitimi için gereken meblağın karşılanmasında yapılan bağışların kullanılmaması prensibi benimsenmiştir. Bu kurumda iki eğitim seviyesi vardır. Eğitim süresi beş yıl olan birinci seviyede başlangıç niteliğinde kitaplar okunmakta, ikinci seviyede Kur'an, Kur'an tefsiri, *Kütüb-i Sitte*, Arap edebiyatı, tarih, klasik ve modern felsefe, akaid, kelâm, gazetecilik, coğrafya, tarih, Hintçe, İngilizce dersleri verilmektedir. 1998 yılında yapılan değişiklikle müfredata fizik, kimya, biyoloji, matematik, bilgisayar, ekonomi, siyasal bilgiler dersleri de konulmuştur. Medresetü'l-islâh'ın Dâire-i Hamîdiyye adı verilen bir yayın birimiyle matbaası bulunan kitaplar olup medrese mensubu hocaların kitaplarını neşretmektedir. Medrese bir dönem *el-İslâh* adıyla aylık ilmî bir dergi çıkarmıştır.

Başlangıçtan itibaren Medresetü'l-islâh'ın Şiblî Nu'mânî ve Hamîdüddin Ferâhî'nin dışında diğer önemli hocaları şun-

lardır: Mevlevî Abdülvâhid (Diyûbend mezunu), Mevlevî Ganî Pulpûrî, Murtazâ Hasan Bicnôrî, Necmeddin Islâhî, Mevlevî Mustafa Nedvî, Abdurrahman Niğrâmî, Mevlânâ Ahter Ahsen Islâhî, Emîn Ahsen Islâhî, M. Saîd Ensârî. Bedreddin Islâhî (medresenin müdürlerinden), Ebû'l-Leys Islâhî (Hindistan Cemâat-i İslâmî'nin emîri), Sadreddin Islâhî (Aligarh Müslüman Üniversitesi İdâre-i Tahkik ve Tasnîf direktörü), Ebû Bekir Islâhî (Câmiatü'l-felâh'ın yöneticilerinden), Vahîdüddin Han (Delhi'de Islamic Center'in kurucusu), Yûsuf Islâhî (Râmpûr, *Zikrâ* dergisinin müdürü), Ziyâeddin Islâhî (Şiblî Akademisi müdürü ve *Ma'ârif* dergisinin editörü) yeni dönem mezunlarından bazılarıdır. Ayrıca Pakistan'da da bu medresede yetişmiş "Islâhî" nisbesiyle anılan çok sayıda ilim, fikir ve devlet adamı bulunmaktadır. 1500 kadar öğrencisi bulunan medresede yetmiş beş müderris hizmet vermektedir.

Medresetü'l-islâh mezunları Hindistan ve Pakistan'da ilmî araştırmalar yapan, yayım faaliyetinde bulunan çeşitli müesseseler kurmuştur. Bunlardan İdâre-i Ulûmü'l-Kur'ân, Aligarh Müslüman Üniversitesi'nde hoca olan Medresetü'l-islâh mezunları tarafından 1984 yılında açılmıştır. Bu kurum, 1985'ten beri *Mecelle-i 'Ulûmü'l-Kur'ân* adıyla altı aylık ilmî bir dergi çıkarmaktadır. Pakistan'da da Emîn Ahsen Islâhî'nin önderliğinde faaliyet gösteren Medresetü'l-islâh mezunlarının çeşitli ilmî ve sosyal kuruluşları vardır. *Mîşâk*, *Tedebbür*, *İşrâk*, *el-Mevrid* ve *Renaissance* gibi dergiler bunlar tarafından yayımlanmaktadır. Nepal, Bihâr ve diğer yerlerde de Medresetü'l-islâh mezunlarının açtığı eğitim kurumları bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Medresetü'l-İslâh ki İbtidâ aor Us kâ Nabû'l-'ayn, A'zamgarh 1966; Ziyâud-Din A. Desai, *Centres of Islamic Learning in India*, New Delhi 1978, s. 37-38; Mohammad Akhlaq Ahmad, *Traditional Education among Muslims: A Study of Some Aspects in Modern India*, Delhi 1985, s. 40-42; K. Kaur, *Madrassa Education in India: A Study of its Past and Present*, Chandigarh 1990, s. 68-69; İştîyak Ahmed Zillî, "Huṭbe-i İstikbâliye", *Allâme Hamîdüddin Ferâhî, Hayât u Efkar: Makâlât-ı Ferâhî Semînâr* (nşr. Encümen-i Talebe-i Kadîm), A'zamgarh 1992, s. 7-20; Zaferü'l-İslâm Islâhî, "Mevlânâ Hamîdüddin Ferâhî", a.e., s. 42-44; Muzaffer Hüseyin Gazâlî, "Allâme Hamîdüddin Ferâhî key Ta'lîmî Efkar", a.e., s. 523-532; Şerefeddin Islâhî, *Fikr-i Ferâhî*, Lahor 2002, s. 453, 464-466, 509-510, 550-621, 632-633.

ABDÜLHAMİT BİRİŞİK

MEDRESETÜ'L-KUDÂT

(مدرسة القضاة)

Şer'î mahkemelere hâkim yetiştirmek üzere şeyhülislâmlığa bağlı olarak kurulan hukuk medresesi.

Osmanlılar'da mahkemelere kadı yetiştirilmesi için yapılan sistem değişikliği, doğrudan meslekî formasyon kazanımını sağlamak amacıyla açılan mekteple başlamıştır. Sultan Abdülmecid devrinde Şeyhülislâm Meşrepzâde Ârif Efendi şeyhülislâmlıkta ehil kimselerden bir meclis teşkil etmiş ve Süleymaniye'de meşihat makamına bağlı olarak Muallimhâne-i Nüvvâb adıyla bir mektebin kurulmasını sağlamıştı (1854). Bu mektebin amacı fıkıh ilmini, özellikle ferâiz ve sak usulünü bilen, şer'î sahada görev yapacak hukuk adamları yetiştirmektir (*Deuhatü'l-meşâ-yih*, s. 132). Öğrenim süresi üç yıl olan ve ilk mezunlarını 1856'da veren bu mektebin adı 1885'te Mekteb-i Nüvvâb'a çevrilmiş, 1908'de burası Mekteb-i Kudât diye anılmış, bir yıl sonra da Medresetü'l-kudât'a dönüşmüştür.

Medresetü'l-kudât Nizamnâmesi 5 Safer 1332'de (3 Ocak 1914) Şeyhülislâm Esad Efendi zamanında neşredilmiştir (*İlmiyye Salnâmesi*, s. 674-678). Dört bölüm halinde yirmi üç maddeden oluşan nizamnâmenin idarî işlere ayrılan birinci bölümünde (md. 1-3) meşihata bağlı olarak şer'î mahkemelere hâkim yetiştirmek üzere teşkil edilen medresenin bir müdür tarafından yönetileceği ve talebenin devamının mecburi olduğu belirtilmektedir. Öğretim kadrosuna ayrılan ikinci bölümde (md. 4-6) muallimlerin meşihatta ilmiye komisyonu tarafından seçileceği kaydedilerek devamsızlara uygulanacak müeyyide belirlenmiştir. Medreseye kabul edilecek talebenin nitelik ve görevlerine ayrılan üçüncü bölümde (md. 7-11) talebe kabul yaşı yirmi otuz beş arası olarak tesbit edilmiş, mektebe kabul için giriş imtihanında başarılı olma şartı getirilmiş, giriş imtihanında sarf, nahiv, mantık, belâgat, usûl-i fıkıh, akaid, kelâm ilimleriyle hüsn-i hat, kitâbet, İslâm ve Osmanlı tarihleri, Osmanlı coğrafyası ve hesap derslerinden sorular sorulacağı ifade edilmiştir. Derslerin çeşitleri ve imtihanların yapılaş tarzına ait son bölümde (md. 12-23) öğretim süresinin dört yıl olduğu, şer'î ve hukukî (kanunî) derslerin özel olarak belirleneceği, imtihanların zamanı, yapılaş şekli,

notlar ve dereceleri anlatılmakta, diplomaların (mezuniyet ruûsu) dereceleri, hazırlanış ve verilmesiyle ilgili prosedürle nizamnâmenin uygulanmasından şeyhülislâmlık makamının sorumlu olacağı belirtilmektedir.

Nizamnâmeyle 12 Şevval 1332'de (3 Eylül 1914) yapılan on maddelik ilâvede Medresetü'l-kudât bünyesinde şer'î mahkemelerin tahrirat ve idarî işlerinde görevlendirilmek için memur yetiştirmek üzere gündüzlü özel bir sınıfın açılması hükme bağlanmaktadır. Burada söz konusu sınıf için kabul edilecek adaylarda aranan şartlar, giriş imtihanında sorumlu oldukları konular, imtihan şekli, devam durumları belirlenmektedir. Talebeler dersler dışında şer'î mahkemelerde ve ilmiye bürolarında (kalemler) staj yapacaklar, uygulamada başarılı olanlar durumlarını kalem âmirlerinden alacakları belgelerle ispat edeceklerdi. Bu özel sınıfta okunan dersler ferâiz ve vesâyâ, sakk-i şer'î, nikâh, talâk, ahkâm-ı evkâf, defter-i kassâm, usûl-i muhâkeme-i şer'iyye, ma'lûmât-ı kânûniyye, kitâbet, hesap ve hüsn-i hatt-ı ta'lik idi. Medresetü'l-kudât için ayrıca iki bölüm ve bir hâtimedede ise sınıf imtihanları etraflıca ele alınmıştır (a.g.e., s. 683-686).

İlmiye Salnâmesi'nde Muallimhâne-i Nüvvâb'dan başlayarak 1332'ye (1914) kadar Medresetü'l-kudât'ta önce müdürlük yapanların, ardından 1272-1332 (1856-1914) yılları arasında mezun

olanların adları, memleketleri, mezuniyet dereceleri ve son buldukları görevler bir liste halinde verilmiştir. Buna göre yirmi iki kişinin müdürlük yaptığı ve 900'ün üzerinde mezun verildiği, mezunların şehir ve kaza kadılık ve nâibliği başta olmak üzere mahkeme reisliği ve üyeliği, dava vekilliği, adliye memurluğu yaptıkları ve zamanla fetvahâne müsevvidliği, ilâmât-ı şer'iyye müdürlüğü, Medresetü'l-kudât müdürlüğü, dersiâmlık, hatta şeyhülislâmlık makamlarına (Abdurrahman Nesîb Efendi) kadar yükseldikleri dikkati çekmektedir.

Medresetü'l-kudât'ta okutulan kitap ve dersler şunlardır: *Mecelle*, *Dürrer*, sakk-i şer'î, ferâiz, tatbikât-ı şer'iyye, defter-i kassâm, ahkâm-ı evkâf, arazi kanunu, kara ve deniz ticareti kanunları, icra, ceza, usûl-i muhâkeme-i hukûkiyye, usûl-i muhâkemat-ı cezâiyye ve sulh, hukuk-ceza ve ticaret tatbikatı, tanzîm-i ilâmât-ı hukûkiyye ve cezâiyye, medhal-i ilm-i hukûk, hukûk-ı düvel, hukûk-ı idâre, iktisat, kitâbet-i resmîyye, hüsn-i hatt-ı ta'lik.

Bu dersler haftada on sekizer saat olmak üzere dört yıla yayılmıştır. İlk üç ders dört yıl boyunca, diğer dersler ise belirli sınıflarda okutulmaktaydı. Müfredat programında Türkçe ve Arapça sarf, nahiv, tarih - coğrafya, kelâm, akaid vb. derslere yer verilmemesinin sebebi, bu derslerle ilgili soruların giriş imtihanında adaylara sorulması dolayısıyla talebenin söz konusu dersleri öğrenmiş olarak medreseye kabul edilmesi ve hukuk formasyonunun bu temel bilgilere dayanmış olması esasına bağlanmaktadır. Ayrıca müfredat programı genel olarak değerlendirildiğinde mektebin hukuk formasyonu için gerekli belli başlı dersleri içerdiği görülmektedir. Dört yıl boyunca *Dürrer*'in beşer saat, *Mecelle*'nin üçer saat okutulması, buradaki hukukun esas olarak İslamî temele dayalı olduğuna işaret etmektedir. Talebelerin çeşitli kanun ve hukuk dersleriyle hukukun belli başlı alanlarında bilgi sahibi oldukları, ayrıca tatbikat ve kitâbet dersleriyle mezunların pratik hayata hazırlandığı görülmektedir.

Bir medreseden ziyade mektep sisteminde teşkil edilen ve hukuk açısından yeterli sayılabilecek bir programa sahip olan bu hukuk kurumu II. Meşrutiyet döneminin diğer kurumları gibi uzun ömürlü olmamış, Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi ve Cumhuriyet'in ilânının ardından hukuk alanındaki değişiklikler sebebiyle kapatılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Devhatü'l-meşâyih, s. 132; *İlmiye Salnâmesi*, s. 674-736; *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 157-159; *Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilâtı*, s. 268-270; *Pakalın*, II, 440-441.

MEHMET İPŞİRLİ

MEDRESETÜ'n-NÜVVÂB

(مدرسة النوآب)

Bağımsızlık sonrası
Bulgaristan'da müslümanların
dinî eğitim ve ihtiyaçlarını
karşılama amacıyla kurulan müessesesi.

1877-1878 Osmanlı Rus Harbi'nin ardından geçen zaman içinde Bulgaristan 1908'de bağımsızlığını elde etmiş, bu tarihten itibaren Bulgaristan müslümanları, kendi dinî ve içtimai ihtiyaçlarını artık İstanbul'a bağlı olarak sürdürmeyeceklerini anlamışlardı. Bu sırada Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında 6-19 Nisan 1909'da imzalanan İstanbul Protokolü ve bu protokol esas alınarak 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Muahedenâmesi'nin ikinci ek protokolünün 7. maddesi gereğince nüvvâb (müftü veya müftü vekili) yetiştirmek üzere dinî bir okulun açılması kararlaştırıldı (Vedat S. Ahmed, s. 21-22). Ancak I. Dünya Savaşı dolayısıyla bu karar uzun süre uygulanamadı. Dönemin Bulgaristan çarı tarafından 23 Mayıs 1919'da onaylanan ve 26 Haziran 1919 tarihli *Hükümet Ceridesi*'nde yayımlanan Bulgaristan Müslümanları Müessesât-ı Diniyye İdare ve Teşkilâtı Nizamnâmesi'nin ilgili maddelerine göre kurulması planlanan okulun malî kaynakları tesbit edilerek önemli bir adım atılmış oldu. Önce beş yıllık tâîl kısmının açılmasına karar verildikten sonra Medresetü'n-nüvvâb'ın Nizamnâme-i Esâsî Program ve Dâhilî Tâlimatnâmesi'nin hazırlanması için Başmüftü Süleyman Fâik Efendi'nin 12 Haziran 1920 tarihli emir-nâmesi gereğince bir komisyon oluşturuldu. Bu komisyonun hazırladığı nizamnâme kabul edilerek yürürlüğe kondu (*Bulgaristan Müslümanları Müessesât-ı Diniyye İdare ve Teşkilâtı Nizamnâmesi*, s. 3).

Anlaşmalarda adı geçen Medresetü'n-nüvvâb'ın bir benzeri Süleymaniye Medresesi'ne bağlı olarak 1854'te İstanbul'da açılan Muallimhâne-i Nüvvâb olup 1885'te ismi Mekteb-i Nüvvâb, 1908'de Mekteb-i Kudât, 1909'dan itibaren Medresetü'l-kudât olarak değiştirilmiştir. Şumnu'da Şerif Halil Paşa Camii (Tombul Camii) Külliyesi'nde ve civarında açılacak olan Medresetü'n-nüvvâb'da, komisyon-

Medresetü'l-kudât - Süleymaniye / İstanbul

